

A large white sheep is positioned in the upper half of the frame, facing right. Below it, two black lambs are standing on a bed of yellow straw. The lamb on the left has an orange tag on its ear. The background shows a metal fence and some hay.

PRO
Agria

Hyvät KARITSOINTIKÄYTÄNNÖT

SISÄLLYS

1	KARITSOINTIIN VALMISTAUTUMINEN	4
1.1	Toimenpiteet ennen astutusta	4
1.2	Astutus	5
1.3	Tiineystarkastus	6
1.4	Uuhien ruokinta	6
1.4.1	Tunnutus	7
1.4.2	Seleen	8
1.5	Selkeä toimintamalli	9
2	KARITSOINTIEN AIKANA	9
2.1	Karitsoinnin tunnusmerkit	9
2.2	Tarvittavat apuvälineet	10
2.3	Valvonta	10
2.4	Karitsointi ja muistiinpanot	11
3	MAHDOLLISET ONGELMAT KARITSOINNISSA JA SEN JÄLKEEN	12
3.1	Karitsointiapu	12
3.2	Karitsan kylmettyminen ja sen ennalta ehkäisy	13
3.3	Karitsan elvyttäminen	14
3.4	Syömätön uuhi	14
3.5	Eläinlääkäri karitsoinnissa	15
4	LAMPOLAN OSASTOINTI	15
4.1	Karitsointi laitumelle	16
4.2	Uuhet heti karitsoinnin jälkeen	17
4.3	Uuhen siirtely	17
4.4	Karitsointikarsinat	17
4.5	Karitsointikarsinasta ryhmään tai vieriosastolle	19

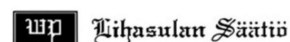
5	KARITSOIDEN HOITO	20
5.1	Ternimaito ja karitsan maidonjuonnin varmistaminen	20
5.1.1	Letkutus	21
5.2	Korvamerkintä ja punnitus	21
5.3	Navat ja silmät	22
5.4	Rokottaminen ja madotus	22
6	ADOPTOINTI	22
6.1	Karitsoiden ruokinta	23
6.1.1	Karitsabaari	24
6.1.2	Laidunnus	25
7	JUOTTOKARITSAT	26
7.1	Tuttipulloruokinta	27
7.2	Tuttiämpäriruokinta	27
7.3	Hapanjuotto	28
7.4	Hätävarana ternimaidon keinoruokinta	28
8	VIEROITUKSESSA ONNISTUMINEN	28

Tapoja karitsoinnissa toimimiseen on varmasti yhtä monta kuin lampureitakin. Tähän oppaaseen on kerätty parhaita karitsointikäytäntöjä haastattelemalla lammastiloja. Kiitämme haastattelun antaneita tiloja osallistumisesta!

*Oppaan ovat koonneet Noora Salminen, Kaie Ahlskog ja Marja Jalo
ProAgria Etelä-Suomi
Kannen kuva: Satu Alajoki
Kuvat: Noora Salminen, Satu Alajoki, Kaie Ahlskog, Silja Alamikkotervo*

Opas on tehty yhteistyössä Lihasan Säätiön kanssa.

1 KARITSOINTIIN VALMISTAUTUMINEN

KARITSOINTIIN VALMISTUJAN MUISTILISTA:

- Ennen karitsointikautta on tärkeää valmistautua henkisesti. Muista, että karitsointikausi on ohimenevä ja uurastus kyllä palkitaan. Työvoiman saanti on hyvä varmistaa ajoissa, jotta ehdit hoitaa tarvittavan perehdytyksen ja samalla varmistua siitä, ettet jää yksin ison katraan karitsointien kanssa.
- Lantojen tyhjennys lampolasta on hyvä tehdä ennen karitsointia. Karitsat eivät pääse karkaamaan korkealta pahnepohjalta, kun kuivikepohja on maltillisella korkeudella. Lantojen tyhjennystä ei kuitenkaan ole suositeltavaa tehdä silloin, kun eläimet ovat sisällä rakennuksessa, sillä palavasta pehkusta vapautuva ammoniakki on eläimille myrkyllistä (eli ei toimi kevätkaritsointiin, jos eläimet ovat koko ajan samassa rakennuksessa).
- Tarkista, että lämpölamput ovat ehjiä.
- Myy tai vie teuraaksi ylimääräiset karitsat. Lisätilasta tuskin on haittaa.
- Varmista lääkkeiden saanti. Kipulääkettä voidaan tarvita hyvin vaikeiden karitsointien jälkeen.
- Totuta uuhet siihen, että lampolassa liikutaan kaikkina vuorokaudenaikoina. Näin uuhet eivät tule levottomiksi ja saat liikkua hiljaisessa lampolassa.
- Keritse ennen karitsointia. Se helpottaa karitsoinnin merkkien seuraamista ja puhtaanapitoa, karitsointiavun antamista eikä likaista pitkää villaa ei joudu karitsan suuhun. Kun karitsat eivät ole häiritsemässä kerintää, on helpompi seurata kuntoa ja utaretta. Karitsa myös löytää vetimen helpommin. Kerityt juovat vähemmän ja syövät enemmän karkearehua, jolloin uloste on kiinteämpää ja virtsaa tulee vähemmän. Näin ympäristö pysyy kuivempana.

1.1 Toimenpiteet ennen astutusta

Suunnittele astutusryhmät ja valitse uuhille sopivat pässit hyvissä ajoin ennen astutusta. Hyödynnä apuna sukusiitoslaskuria ProAgrian tuotosseurannan ohjelmasta.

On tärkeää valita astutettaviksi jalostusarvoltaan parhaat uuhet. Viimeistään ennen astutusta on siis tehtävä uuhien karsintaa ja laitettava osa poistoon. Karitsoiden arvostelujen yhteydessä on valittu parhaat jatkoon ensikoiksi.

1.2 Astutus

Uuhet kuntoutetaan astutusta varten. Hyvä kuntoluokka on luokka numero kolme. Hyväkuntoinen uuhi tulee kiimaan paremmin ja tiineys onnistuu hyvin, kun ruokinta on tasapainossa ja rodulle sopiva.

Jos haluat varmistua kiiman alkamisesta ja synkronoimisesta, käytä härnäripässiä. Härnäri laitetaan noin kuukausi ennen astutusta katraaseen, jolloin uuhet ovat jo kiimassa. (Lammas ja Vuohi lehti 3/2018, Härnäripässit aktiivikäytössä maailmalla, S. Alamikkotervo)

Astuvalla pässillä voi käyttää valjaita ja liitua tai suoraan rintaan maalattavaa merkki-väriä, jolloin nähdään, kenet se on astunut. Uuden kiimakierron alkaessa (17 vuorokauden kuluttua) pässin liidun väri vaihdetaan. Näin tiedetään, kenet se on astunut uudelleen.

Jos astutusaika on tiedossa esimerkiksi astutusvaljaiden ansiosta, voidaan uuhelle laskea tarkka poikimapäivä. Yleensä poikimiset alkavat 143 päivän kuluttua siitä, kun pässi on laitettu katraaseen.

Pässi astuu uuhet yleensä kahden ensimmäisen viikon aikana. Astutuskausi voi olla kaksi, kolme tai 4–6 viikkoa. Jos pässi on laumassa yli neljä viikkoa, ehtii uuhilla toinen kiimakierto lähteä jo käyntiin. Pässillä on silloin mahdollisuus astua uudelleen uuhi, joka ei ole tullut tiineeksi ensimmäisellä astumiskerralla.

Hyvä tapa on merkitä kalenteriin, milloin pässi on laitettu laumaan ja milloin otettu pois. Jos pässiä halutaan vaihtaa kesken astutuksen, tulisi eri astutuspässien välillä olla vähintään kaksi viikkoa. Silloin poikimisajankohdasta voidaan selvästi päätellä, kummanko pässin karitsa on.

Vaihtoehtona ryhmäastutukselle on täsmäastutus, jossa uuhet astutetaan yksitellen. Täsmäastutuksen avulla saadaan samana vuonna käytettyä useampaa pässiä ilman, että joudutaan tekemään monia pieniä astutusryhmiä. Jokaiselle uuhelle saadaan näin mahdollisimman hyvä pässi valittua. Erityisesti pienemmissä katraissa tämä on toimiva toimintamalli.

1.3 Tiineystarkastus

Tiineystarkastus voidaan tehdä 45 vuorokauden kuluttua astutuspässin poisotosta. Ultrauksella voidaan selvittää tiineyspäivät ja karitsamäärä, jonka mukaan uuhet voidaan jakaa karitsointiryhmiin. Karitsamäärien tietäminen helpottaa karitsointien valvontaa ja karitsoiden adoptointia.

Ultrauksen avulla saadaan tyhjäksi jääneet uuhet erotettua pois ryhmästä. Ne siirretään omaksi ryhmäkseen heikommalle rehulle, jotta ne eivät pääse rasvoittumaan liikaa.

Ultrausta voidaan hyödyntää myös tilanteessa, jossa tiineet ja joutilaat ovat päässet syystä tai toisesta sekaisin.

Tiineystarkastus helpottaa kokonaisuuden hallintaa, kun karitsointiaikana ei tarvitse miettiä, kuka uuhista on tiine ja kuka ei. Ultrauksen avulla saadaan tietoon myös varhaiset luomiset.

”Ultrauksen avulla saadaan tyhjäksi jääneet uuhet erotettua pois ryhmästä. Vahingossa tiineytyneet löydetään ajoissa.”

Kuva: Noora Salminen

1.4 Uuhien ruokinta

Lampaiden ruokinta on pötsimikrobien tyytyväisenä pitämistä. Uuhet voidaan ruokkia jakamalla kahdesti päivässä ruokintapöydälle karkearehu tai tarjoamalla vapaa paaliruokinta. Jos käytössä on matoruokkija, rehu voidaan jakaa jopa neljästi päivässä.

Karitsointikarsinoiden rehu jaetaan ruokintapöydälle, heinähäkkeihin tai astioihin kahdesti tai useamman kerran päivässä. Tämä helpottaa syönnin seuraamista karitsointin jälkeen. Kuivikkeena voidaan käyttää oljen sijaan kuivaa heinää, jolloin uuhet syövät varsinaisen karkearehun lisäksi myös sitä.

Uuhille sopivia väkirehuseoksia ovat esimerkiksi kaura + härkäpapu/herne tai kaura + valkuaistiiviste tai ohra + kaura + härkäpapu/herne tai ohra + kaura + valkuaistiiviste.

Kuva: Noora Salminen

Huom!

SUOMENLAMPAAT tarvitsevat kivennäisrehussa kuparia toisin kuin monet muut rodut.

1.4.1 Tunnutus

Ennen tunnutusta uuhet voidaan jakaa ryhmiin kuntoluokan mukaan. Eniten tunnutusta tarvitsevat heikompiuntoiset uuhet. Kaikkia uuhia ei välttämättä tarvitse tunnuttaa. Sisäruokintakaudella tarvitsee yleensä tunnuttaa pidempään kuin laidunkaudella, ja alkuperäisrotuja tulee tunnuttaa pidempään kuin tuontirotuja. Kivennäistä ja tarvittaessa lääkeeseleeniä annetaan kaikille.

Tunnutus aloitetaan tavallisesti 0,5–2 kuukautta ennen poikimista. Väkirehun määrää tulisi nostaa pikkuhiljaa, jotta pötsi tottuu ruokinnan muutoksiin. Määrää nostetaan siten, että se on karitsointihetkellä sama kuin mitä se tulee olemaan imetyskaudella. Väkirehuina voidaan käyttää esimerkiksi kaura + härkäpapu/herne tai kaura + valkuaistiiviste tai ohra + kaura + härkäpapu/herne tai ohra + kaura + valkuaistiiviste. Lisänä voidaan käyttää melassileikettä.

Huom!

Muista kivennäisrehun muutos tunnutusaikana. Huolehti kalsiumin riittävästä saannista roduilla, joilla on korkea sikiävyys.

1.4.2 Seleen

Tiineiden uuhien riittävä seleenin ja E-vitamiinin saanti varmistetaan antamalla kivennäistä, jossa näitä on riittävästi, tai lisäseleenistä. Lisäseleeni on tarpeen, jos lampaat ovat luomussa eikä maaperässä ei ole tarpeeksi seleeniä. Se on helppo antaa väkirehun ja kivennäisen seassa. Lääkeseleeniä tulisi antaa kahdesti: ensimmäisen kerran noin kuukautta ja toisen kerran noin kaksi viikkoa ennen karitsointia. Rehuseleeniä annetaan päivittäin alkaen 1 kk ennen poikimista.

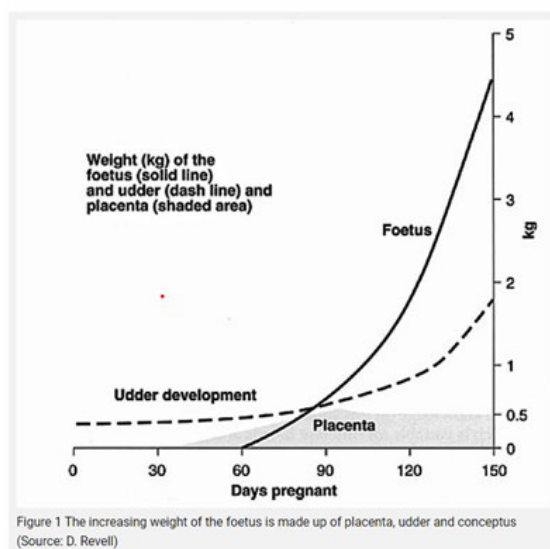
Seleeni voidaan antaa raeseleeninä, juomaveden joukkoon lisättynä ADE-liuosvitamiinina tai monivitamiininesteenä, joka sekoitetaan veteen ja annostellaan suoraan suuhun pullolla.

”Kotisinapin muovipullolla on hyvä antaa lampaalle suuhun nestemäisiä aineita. Mennään selän päälle kahareisin, avataan lampaan suu vaakasuorassa asennossa toisella kädellä ja annostellaan ruiskaus kerrallaan sivultapäin suuhun. Näin ei mene keuhkoon, mikä olisi hyvin kohtalokasta lampaalle.”

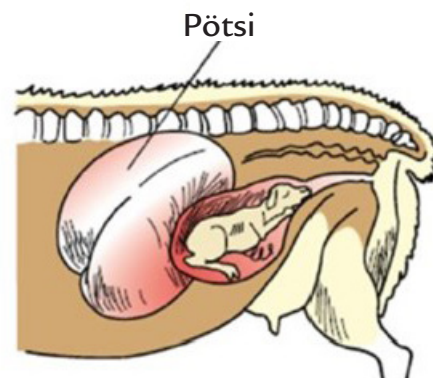
Uuhen tiineys on tavanomaisesti 150 päivää. Ensimmäiset 50 pv istukan ja sikiön kasvu on pientä. Tiineyden keskellä 50–100 pv istukan kasvu on nopeaa, sikiön kasvu vielä maltillista. Kolmen ensimmäisen kuukauden aikana kehittyvät sikiö, utare ja istukka. Riittämätön ruokinta vähentää istukan kokoa ja toimivuutta. Lopputiineyden rajoitettu ruokinta voi vähentää sikiön kasvua ja kokoa.

Eniten sikiö kasvaa 100–150 pv ennen syntymistä, jolloin istukan kasvu on loppunut. Pääosa karitsan karvapusseista kehittyy toisen ja kolmannen kuukauden aikana. 120 pv:n päästä kehittyvät sekundaarikarvapusset, jotka tuottavat pohjavillan. Myös tiinen uuhen ruokinta vaikuttaa karitsan karvan laatuun.

Lähde: Villamoniste. M.L.Puntila

<https://www.agric.wa.gov.au/management-reproduction/managing-pregnancy-ewes>

<https://ahdb.org.uk/knowledge-library/managing-ewe-lambs-during-pregnancy>

1.5 Selkeä toimintamalli

Etukäteen tehdyt ohjeet ja perehdytetyt työntekijät helpottavat karitsointia huomattavasti. Harjoittelijoista ja lomittajista on monilla tiloilla iso apu mutta vain, jos perehdytyksestä on huolehdittu hyvin ennen karitsoinnin alkua. Järjestelmällisyys on tärkeää. Kun kaikki tekevät asiat samalla tavalla, on kaikki selkeämpää niin ihmisille kuin lampaillekin. Ohjeet on hyvä olla kirjallisina, sillä etenkin harjoittelijat tekevät asioita usein ensimmäistä kertaa. Epävarmoissa tilanteissa niistä on helppo tarkistaa toimintaohjeet.

Toimiva vuorokausirytmä karitsointiaikaan voi olla esimerkiksi seuraavanlainen:

klo 03.00 Tarkistus

klo 06.00 Tarkistus ja aamuruokinta

klo 12.00 Tarkistus ja mahdolliset karitsajuotot

klo 15.00 Tarkistus

klo 18.00 Tarkistus ja iltaruokinta

klo 23.00 Tarkistus ja arviointi yötä varten

Kuva: Satu Alajoki

2 KARITSOINTIEN AIKANA

2.1 Karitsoinnin tunnusmerkit

Karitsoinnin selkeitä tunnusmerkkejä ovat limoittelu, pesän rakentaminen/kuopan kaivaminen, märehtimisen loppuminen, mahan laskeutuminen, utareen kasvu ja punoitus, erikseen hakeutuminen, mahan vilkuilu, rauhattomuus, hännän löystyminen ja viimeisenä ähiseminen. Ensikot voivat aloittaa ääntelehdimisen jo hieman aiemmin ja oireet voivat poiketa hieman vanhoista uuhista, sillä tilanne on niille uusi ja kummallinen.

2.2 Tarvittavat apuvälineet

Apuvälineistä on hyvä koostaa pakki, kori tai ämpäri, joka kulkee mukana karitsointien ajan. Kaikki tarvittava on silloin kerättyä yhteen paikkaan ja helposti saataville.

TARVITTAVAT APUVÄLINEET KARITSOINTIAIKANA:

- Käsineet (kertakäyttökäsineet, karheapintaisten hanskat, siementäjänhanskat)
- Merkitsemisvälineet (liitu tai spray, korvamerkkihihdit)
- Liukastusaineet
- Paperia, pyyhe
- Vetoavuksi naru tai liina
- Puhdas ämpäri, kauha ja lämmintä vettä

Kuva: Satu Alajoki

Suurin osa lampureista käyttää hanskoja antaessaan karitsointiapua. Jos hanskoja ei ole käytössä, täytyy olla erityisen tarkkana siitä, että kädet on pesty hyvin ennen sisä-tutkimusta. Synnytysnesteet saattavat myös rasittaa hoitajan ihoa, minkä vuoksi hanskojen käyttö on suositeltavaa.

Karitsoiden ja uuhien merkitsemistä varten on hyvä olla väriliitu tai spray koko ajan saatavilla, jotta esimerkiksi uuhien tulehtunut utare saadaan nopeasti merkattua. Merkin avulla myös muut lampolassa työskentelevät osaavat kiinnittää siihen huomiota. Korvamerkkejä laitettaessa on hyvä varmistaa, että pihdit sopivat käytössä oleviin merkkeihin.

Liukastusaineeksi käy kodin tarvikkeista esimerkiksi rypsiöljy, mutta suositeltavaa on hankkia valmista liukastegeeliä.

Paperia ja pyyhkeitä tarvitaan, jos karitsaa pitää hieroa lämpimäksi tai kuivata. Uuhien peräpää ja ulkosynnyttimet on myös hyvä putsata ennen karitsointiavun antamista, vaikka kaikkien eritteiden kulkusuunta onkin karitsointitilanteessa ulospäin. Paperin avulla saa myös kerättyä jälkeiset siististi pois.

Vetoavuksi karitsointitilanteessa käy mikä vain puhdas ja ehjä naru. Monet käyttävät apuna paalinarua. Vetoavuksi myydään myös tätä varten tehtyjä lenkkejä.

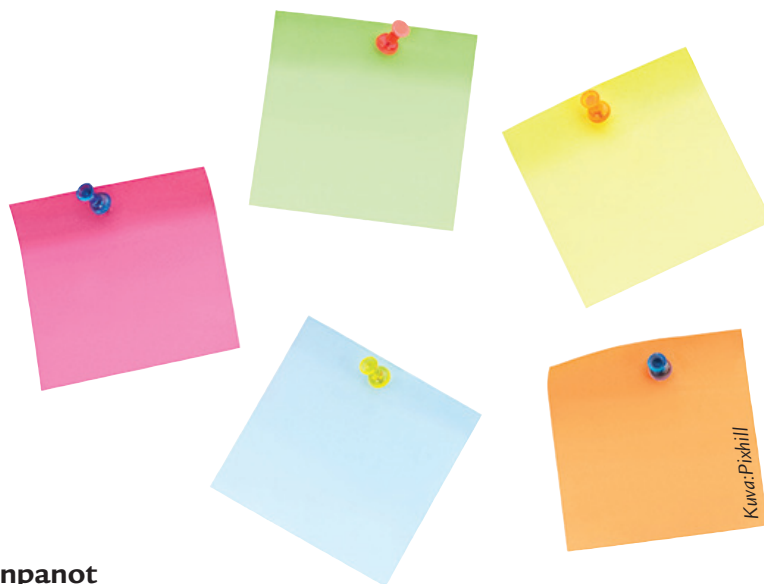
2.3 Valvonta

Uuhien tarkkailu etenkin ennen karitsointia ja sen aikana on tärkeää. Tarkkailun tarve on vielä suurempi kylmälampolassa, jossa lämpötila on nollan alapuolella. Lampurit ovat jakautuneet tämän suhteen kahteen ryhmään. Toiset ovat hankkineet valvontakamerat ja ovat niihin tyytyväisiä, toiset taas eivät koe tarvitsevänsä kameroita. Kameroiden tarpeeseen vaikuttaa olennaisesti työvoiman määrä, lampolan sijainti sekä katraan koko. Joissakin lampoloissa on huone, jossa valvoja voi nukkua. Toiset ovat jakaneet työvuorot niin, että lampolassa on aina joku.

Eniten kameroista on hyötyä silloin, kun seurataan ensimmäisten karitsointien alkamista. Niistä on hyötyä myös viimeisten karitsointien aikana, jolloin kenenkään ei tarvitse istua lampolassa päivystämässä.

Kuva: Noora Salminen

2.4 Karitsointi ja muistiinpanot

Karitsoinnista on tärkeää pitää hyvää kirjanpitoa ja kirjata poikkeavuudet muistiin. Hyvä käytäntö on pitää karitsointivihkoa, johon kirjataan jokainen uuhi, korvanumero, poikimisen järjestysnumero, poikimapäivä, uuhien sijainti ja montako karitsaa syntyi.

Karitsoista kirjataan sukupuoli, syntymäjärjestys, värit ja villatyytit. Lisäksi kirjataan mahdolliset adoptoinnit (luovuttajauuhi ja vastaanottava uuhi) sekä poikkeamat poikimisessa; karitsa on normaalia pienempi tai niin sanotusti lähtee heikosti käyntiin.

Uuhesta on hyvä kirjata esimerkiksi se, hoitiko se karitsansa itse, tarvitsiko se poikima-apua ja tuliko maitoa hyvin ja riittävästi. Myös positiiviset huomiot on hyvä kirjata, kuten helppo karitsointi. Vihossa voidaan pitää joka karitsoinnille oma sivu, jolloin niihin on helppo palata myöhemmin.

Uuhia voidaan myös pisteyttää. Pisteytettäessä otetaan huomioon emo-ominaisuudet, karitsamäärä ja poikimisongelmat.

Uuhen helppohoitoisuuspisteiden selitys

hoitopisteet	1	2	3
poikiminen	synnytysapu	vähäinen apu	ilman apua
emo-ominaisuudet	hylkää karitsat	hoitaa	seuraa ja hoitaa hyvin
maidontuotanto	autettu monta päivää	vähäinen apu	ilman apua

Muistiinpanojen avulla voi tehdä päätöksiä poistoon menevistä uuhista. Kommentit poikimisista tulisi kirjata ylös, jotta eivät kiireessä unohdu. Tätä varten vihon reunassa kannattaa olla poistosarake. Mahdollisia poiston syitä voi tässä vaiheessa olla esimerkiksi, jos uuhi on tehnyt kuolleet karitsat, tai jos ternimaitoa lypsäessä todetaan uuhen maidontuotantomäärän olevan liian matala tai maitoa tulee vain huonosti. Oireettomat utaretulehdukset ja yksitissiset uuhet paljastuvat lypsettäessä, jolloin nekin saadaan karistua poistolistalle.

ONNISTUNUT KARITSOINTI

Uuhi siirretään hyvin kuivitettuun karitsointikarsinaan.

Uuhi haluaa karitsoida rauhassa, sitä ei saa siirtää kesken karitsoinnin.

Kohdun suu avautuu ja synnytys käynnistyy.

Pallomainen sikiöpussipussi työntyy esiin.

Ensimmäisenä esiin tulevat etusorkat.

Useimmiten karitsa syntyy pää ja sorkat edellä.

Syntyy toinen karitsa, ja karitsointi loppuu jälkeisten tulolla.

Nuoleminen auttaa karitsan ja uuhien leimaantumista toisiinsa.

Kuvat: Sattu Alajoki

3

MAHDOLLISET ONGELMAT KARITSOINNISSA JA SEN JÄLKEEN

3.1 Karitsointiapu

On tapauskohtaista, milloin poikima-apua tarvitsee antaa. Uuhesta kuitenkin näkee yleensä helposti, jos jokin on vialla. Vanhalla uuhella karitsan pitäisi olla syntynyt karitsoinnin alkamisesta 1–1,5 tunnin kuluttua. Nyrkkisääntönä voi pitää sitä, että ensimmäisen karitsan tulisi syntyä tunti veden tulon jälkeen. Karitsoiden välillä aikaa pitäisi kulua n. 20 minuuttia, korkeintaan tunti. Jos tilannetta seuraa sivusta, on hyvä merkitä muistiin syntymäajat, sillä ajantaju helposti häviää kiireen keskellä.

Ensikoilla voi mennä aikaa enemmän. On tärkeää tarkkailla tilannetta ja reagoida, jos karitsointi ei enää etene. Jos uuhi ponnistelee, mutta mitään ei tapahdu, on usein jo kiire auttamaan. Apua kannattaa antaa matalalla kynnyksellä esimerkiksi illalla, jos tiedetään, ettei muutamaan tuntiin lampolaan olla tulossa käymään.

Monet lampurit auttavat jo siinä vaiheessa, kun sorkat ja nenä ovat näkyvissä. Samalla voi kokeilla, onko muita karitsoita tulossa. Jos karitsa on tulossa hyvässä asennossa, sitä on helppo auttaa. Verestävä lima on selkeä merkki ongelmasta, jolloin on syytä tutkia, mikä on vikana. Jos uuhi on tuskaisen oloinen, voisi olla hyvä tehdä sisätutkimus.

Eniten ongelmia aiheuttavat liian suurikokoiset karitsat ja asentovirheet. Jos takasorkat ovat tulossa edellä on parempi auttaa, sillä peräasennossa on aina tukeutumisriski. Jos itseä yhtään epäilyttää, onko uuhi tyhjä, on parempi varmistaa tilanne kokeilemalla, ennen kuin uuhi alkaa palautua ja auenneet kanavat sulkeutua. Kuollut sikiö on hyvin tavallinen syy siihen, ettei synnytys kunnolla käynnisty. Olisi tärkeää, ettei kohtuun jää esimerkiksi muumioita tai sikiöaikana kuolleita karitsoita. Ne aiheuttavat kohtutulehduksen. Jälkeisten tulemista kannattaa seurata, sillä ne ovat merkki siitä, että kaikki karitsat ovat tulleet. Jälkeiset kannattaa kerätä pois, sillä ne alkavat haista kuivikkeiden seassa.

Ennen avun antamista kädet tulee pestä hyvin, etenkin kynsien alta, jos ei käytetä apuna kumihanskoja. Käsi on hyvä pestä kynärpään asti. Kynnet tulee olla lyhyet ja korut otettava pois ennen tutkimusta. Käsi pitää liukastaa liukastusainetta käyttämällä. Jos saatavilla ei ole tähän tarkoitukseen ostettua ainetta, voi tarvittaessa käyttää rypsiöljyä. Ilman hanskoja karitsasta saa usein paremman otteen ja tuntuman.

Tilanne, jossa karitsointiapua pitää antaa, voi tulla, kun olet lampolassa yksin. Silloin on hyvä osata laittaa uuhi asentoon, jossa karitsointiapua on mahdollista antaa. Uuhi ei yleensä ole kiinni. Jos olet oikeakätinen, pysäytä uuhi vasemmalta sivulta laittamalla vasen käsi leuan alle. Kumarru, laita oikea käsi uuhien vatsan alta ja ota kiinni oikeasta takajalasta kintereen yläpuolelta. Tästä saat uuhien vedettyä nopeasti kyljelleen jalkaa vahingoittamatta. Saat uuhien pidettyä kyljellään painamalla omalla kehollasi. Samalla karitsointiapua pystyy antamaan oikealla kädellä. Apua voi antaa myös seisovalle uuhelle, jolloin uuhi pidetään oman kehon tai jalan avulla uuhien oikea kylki karsinan seinää vasten pää nurkkaan päin. Uuhien seisoessa voi kohdussa olla paremmin tilaa järjestellä vaikkapa virheasennossa tulevia karitsoita.

Jos kohtu ei aukea, kohdun suuta voi ärsyttää sormilla, jolloin se usein alkaa laajentua. Mikäli kohdunkaula ei avaudu, kyse voi olla kohdun kiertymästä, joka tuntuu spiraalimaisena esteenä. Kierre pitää avata eläinlääkärin ohjeiden mukaan.

MUISTILISTA KARITSOINNISSA AVUSTAVALLE:

- Muista puhtaus
- Käytä liukastetta tarvittaessa
- Pidä paperia aina saatavilla
- Varaudu jollain vetoavalla, esimerkiksi puhtaalla paalinarulla
- ELL-puh.numero saatavilla

3.2 Karitsan kylmettyminen ja sen ennalta ehkäisy

Karitsan kylmettyminen eli alilämpöisyys (ruumiinlämpö alle 39,0 °C) johtuu syntymä-kosteudesta, kylmästä ja/tai vetoisesta ympäristöstä tai nälkiintymisestä eli liian vähäisestä ternimaidon saannista. On tärkeää huomata kylmästä kärsivä karitsa ajoissa, sillä se ei selviä kovin pitkään. Lievissä tapauksissa annetaan ternimaitoa (tarvittaessa letkuttamalla) ja lämmitetään karitsaa. Vakavammissa tapauksissa (ruumiinlämpö alle 37 °C) karitsa tarvitsee ensin glukoosiliuosta vatsaonteloon, varovaisen lämmityksen ja sitten ternimaitoa letkuttamalla.

Karitsoiden lämpimänä pysymisestä ja riittävästä maidonsaannista on tärkeää huolehtia. Mittaamalla karitsan ruumiinlämmön tai laittamalla sormen karitsan suuhun voi testata, onko karitsa saanut tarpeeksi maitoa vai onko se kylmettymässä. Jos karitsa on suustaan kylmä, tulisi sen saada maitoa mahdollisimman pian. Tarvittaessa karitsaa lämmitetään lämpimässä vesisaavissa, kuumavesipullon avulla tai huolehtimalla karitsa lämpimään tilaan, jossa on lattialämmitys tai sisälle asuintaloon. Karitsoille on myös letkutettava lämmintä ternimaitoa.

Karitsoilla on tärkeää olla paljon kuiviketta, jolloin ne pysyvät paremmin lämpiminä. Kylmettymistä voidaan ennaltaehkäistä lämpölamppujen tai lattialämmityksen avulla. Jos lampola on eristetty, lisälämmölle on harvemmin tarvetta. Lämpölamput olisi hyvä laittaa karitsointikarsinoihin etenkin kolmosille, nelosille ja pienehköille karitsoille. Niiden kanssa on kuitenkin oltava varovainen, sillä tulipaloriski on aina olemassa. Lamppujen korkeus säädetään tarpeeksi alas, jotta lamppu antaa tarvittavaa lämpöä, mutta riittävän korkealle, jotta karitsat eivät yllä niihin.

” On parempi auttaa hieman kaikissa karitsoinneissa kuin vahtia yhtä uuhia tarkistamatta tai puuttumatta tilanteeseen. Se sekoittaa koko seuraavan päivän ja muu katras jää huonommalle huomiolle. On tärkeää, että uuhelle ja hoitajalle jää voimia asioiden jatkohoitoon. ”

Kuva: K. Ahiskog

Lämpölamppu ja karitsoinut uuhi.

3.3 Karitsan elvyttäminen

Karitsaa voi joutua elvyttämään, jos se on syntyessään eloton tai veltto. Yleisin syy on pitkittynyt synnytys, jolloin karitsa on liian kauan synnytyskanavassa ja sille tulee hapenpuute. Hyviä keinoja ovat esimerkiksi karitsan hierominen lämpimäksi pyyhkeen avulla niin, että pulssi tuntuu. Tarvittaessa voi puhalttaa suuhun ja antaa tekohengitystä.

Karitsaa voi myös nostaa jaloista, jolloin mahdolliset henkeen vedetyt limat lähtevät liikkeelle. Sieraimet saa kaivettua limasta puhtaaksi oljenpätkällä. Jos limat eivät vielä kukaan irtoa, voi niitä koittaa imeä.

”Tärkeää on keskittyä eläviin ja pelastettavissa oleviin. Jos hyysätään kuolevia turhaan, menee helposti jotain pelastettavissa olevaa ohi. Kuolleista ei saa masentua, sillä aina pystytään pelastamaan enemmän kuin aiheuttamaan vahinkoa. Positiivinen ajattelu on tärkeintä.”

3.4 Syömätön uuhi

Jos uuhi menee syömättömäksi, kannattaa konsultoida pikimmiten eläinlääkärä. Muuttaman päivän poikimisen jälkeen uuhi saattaa syödä väkirehua huonommin, mikä on täysin normaalia. Jos uuhi lopettaa karkearehun syönnin, on sillä häiriö pötsin toiminnassa. Ensiapuna pötsihäiriöihin voi antaa pötsipastaa.

Uuhelta kannattaa kokeilla korvat, joiden tulisi olla lämpimät. Lisäksi on hyvä mitata kuume, jolloin saadaan poissuljettua utaretulehduksen ja kohtutulehduksen mahdollisuus. Nämä ovat yleisimmät syyt uuhen syömättömyydelle poikimisen jälkeen ja vaativat aina viipymättä hoitoa ja antibioottikuurin.

Alilämpö voi liittyä pötsin pysähtymiseen tai karitsointihalvaukseen eli poikimahalvaukseen (kalkkiaineenvaihdunnan häiriö). Jos uuhen hengitys haisee asetoniilta, on se merkki ketoosista. Tällöin uuhella on sokeritasapainossa häiriötä.

Uuhen syöntiä voi yrittää parantaa tarjoamalla kuivaa heinää tai olkea. Väkirehut kannattaa jättää kokonaan pois. Jos tämä ei auta, pötsipastan avulla voi yrittää korjata pötsin mikrobitoimintaa. Jos syömättömyys pitkittyy, voidaan uuhelle tarjota pellavalimaa, energialisää ja kalkkia. Tärkeintä olisi puuttua tilanteeseen mahdollisimman nopeasti.

3.5 Eläinlääkäri karitsoinnissa

Vaikka eläinlääkärin tarve karitsoinnissa onkin hyvin vähäistä, kannattaa olla tiedossa eläinlääkäri mahdollisia kiireellisiä tilanteita varten. Jos uuhi on selvästi kipeä, on hyvä konsultoida eläinlääkärä.

Yleisimmät karitsoinnin yhteydessä ilmenevät ongelmat ovat kohtutulehdus, kohdun ulosluiskahdus, kohtukierre tai poikimahalvaus. Lisäksi poikimiseen voi liittyä kipua, johon tarvitaan kipulääkettä – etenkin ensikoilla. Myöhemmin uuhi voi sairastua utaretulehdukseen, ja tarvitsee antibioottikuurin.

Jos joudut kutsumaan eläinlääkärin paikalle, hyvistä muistiinpanoista on hyötyä. On hyvä tietää, onko vastaavia ongelmia ollut samalla uuhella aiemmin tai onko sillä ollut jotain normaalista poikkeavaa edeltävinä päivinä. Eläinlääkäri toimii usein pitkälti lampurin tietojen ja kertomien asioiden varassa.

4

LAMPOLAN OSASTOINTI

Uuhet voi olla hyvä jakaa ryhmiin jo ennen karitsointia. Etenkin, jos käytössä on monen karitsointiryhmän malli. Yleensä lampaat on jaettu joutilaat, tiineet ja astutusryhmiin.

Kuva: Noora Salminen

Vanhaan kanalaan tehdyssä lampolassa osastointi on tehty väliaidoilla ja ruokintapöydällä jakamalla.

4.1 Karitsointi laitumelle

Tavallisesti lampaat karitsoivat talvisaikaan lampolassa, mutta ympärivuoden tiinehtyvillä roduilla on mahdollisuus karitsoida myös kesäaikaan laitumella. Karitsointi laitumella eroaa hieman lampolassa tapahtuvasta karitsoinnista.

Positiivisia puolia laitumelle karitsoinnissa ovat puhtaus ja tila. Lampailla on tilaa valita karitsointipaikkansa. Ne vetäytyvätkin useimmiten laumasta syrjään karitsoimaan ja luomaan suhteen karitsaansa rauhassa. Sääolosuhteet saattavat kuitenkin luoda haasteita laidunkaritsointiin, joten olisi hyvä, jos uuhilla olisi riittävän suuri tila myös katettuna tai vapaa pääsy lampolaan. Uuhen tulisi saada oma rauha karitsoinnille, vaikka ulkona sataisi.

Varsinaisiin karitsointikarsinoihin laitumella ei kaikkia uuhia laiteta. Jos uuhi tekee esimerkiksi neloset tai jotenkin muuten on tarvetta tarkkailla sitä enemmän, voidaan se siirtää karitsointikarsinaan kuten tavallisesti. On kuitenkin varmistuttava, että uuhella on koko ajan vähintään näköyhteys muuhun katraaseen. Adoptointi vaatii onnistuakseen karitsointikarsinan.

Hankalampaa on valvominen ja karitsoiden punnitukset. Uuhelta on varmistettava maidon tulo. Kolmen päivän painoja on vaikea ottaa karitsoista, jos ne eivät anna ottaa kiinni. Tällöin koko katraas olisi hyvä saada rajattua pienemmälle alueelle. Karitsoiden maidonsaannin varmistaminen sujuu usein parhaiten sivusta seuraamalla. On hyvä varmistaa, että on nähnyt jokaisen karitsan käyvän utareella ja seurata, ettei kukaan niistä ala heiketä. Uuhet kuitenkin hoitavat pääsääntöisesti karitsansa itse ja siksi onkin tärkeää, että ominaisuudet ovat kunnossa.

Karitsoita ja uuhia ei tarvitse lisäruokkia, jos tarjolla on hyvä rehevä laidun. Karitsoille on hyvä tehdä karitsabaari, kuten sisällä karitsoidessakin. Uuhille voidaan tarvittaessa jakaa lisäruokaa ja usein jaetaankin väkirehua ja kivennäistä.

Jos karitsointi tapahtuu laidunkaudella, voidaan laitumelle karitsoinut uuhi siirtää sisälle

karitsointikarsinaan muutamaksi päiväksi (3–5 vrk) ja sitten taas takaisin laitumelle karitsoidensa kanssa. Näin uuden, karitsoiden ja maidon riittävyyden seuranta ja karitsoiden merkintä ja punnitus on helpompaa, ja tarvittavat adoptoinnit onnistuvat.

” Uuhet hoitavat karitsansa paremmin, kun saavat olla isossa tilassa. Ne vetäytyvät enemmän omiin oloihinsa ja saavat olla rauhassa. Pienemmässä tilassa menee helpommin sähellykseksi. ”

4.2 Uuhet heti karitsoinnin jälkeen

Uuhelle kannattaa tarjota etenkin kylmällä lämmintä juotavaa. Pelkän veden lisäksi voi tarjota melassia, siirappivettä tai propyleeniglykolia. Etenkin vanhoille uuhille tämä on hyväksi. Uuhelle voidaan myös antaa ADE-vitamiinia.

Uuhet harvemmin karitsoinnin aikana juovat tai syövät, mutta heti karitsoinnin jälkeen etenkin juominen on tärkeää. Lisäksi tässä vaiheessa karitsointikarsinaan voidaan laittaa uuhelle karkearehua syötäväksi. Väkirehua uuhi ei heti karitsoinnin jälkeen tarvitse ja tärkeää olisikin, että uuhi keskittyisi luomaan suhdetta karitsaansa.

Huom!

Uuhien tarkkailu on tärkeää, jotta syömättömyys ja muut ongelmat huomataan ajoissa.

4.3 Uuhen siirtely

Käytännöt siitä, milloin uuhi siirretään karitsointikarsinaan, vaihtelevat eri tiloilla. Toiset siirtävät uuden karsinaan vasta karitsoinnin jälkeen, toiset heti, kun karitsoinnin merkkejä näkyy. Osalla tiloista uuhet voivat aloittaa karitsoinnin ryhmässä, mutta siitä ne siirretään karitsointikarsinaan mahdollisimman pian, koska auttaminen ja adoptointi on näin helpompaa. Yleisin aika siirtää uuhi karitsointikarsinaan on heti, kun se on tehnyt ensimmäisen karitsansa.

Parhaiten uuden saa siirrettyä karitsan avulla. Karitsa kannetaan uuden edellä, uuhi seuraa kyllä karitsaansa. Karitsan on oltava uuden näkökentässä eli noin ihmisen polven korkeudella. Toinen hyväksi todettu tapa on ottaa uuhi jalkojen väliin ja ohjata uuhia pitämällä kättä leuan alla. Uuhi hidastaa, kun sen päätä nostaa. Ensikot saattavat seurata karitsaansa huonommin, koska ovat usein hieman hämillään koko tilanteesta. Silloin ne voi ottaa narulla kiinni ja taluttaa.

Toisinaan uuhet eivät halua liikkua kesken karitsoinnin. Silloin on helpointa antaa uuden karitsoida loppuun ja siirtää se vasta karitsoinnin jälkeen. Tarvittaessa uuden voi aidata, jolloin muut eivät pääse häiritsemään karitsointia tai nuolemaan toisen karitsoita.

4.4 Karitsointikarsinat

Karitsointikarsinat ovat yleisesti kooltaan 1,5 x 1,5 metriä ja ne rakennetaan seinustoille, ryhmäkarsinan kulmiin tai ruokintapöydän äärelle, mikäli pöytää on riittävästi. Monikko-uuhille tehdään usein vielä isommat karsinnat. Uuhet usein vetäytyvätkin sivumpaan karitsoidessaan, jolloin ne saattavat mennä valmiiksi tehtyyn avoimeen karsinaan itsekin.

Karsinat on helpointa rakentaa aitaelementeistä. Mahdolliset kolot, josta karitsat voivat karata, voi paikata oljella. Karsinoissa pitää olla riittävästi kuiviketta, jotta karitsat eivät pääse kylmettymään. Karsinoita on hyvä koota valmiiksi siltä varalta, että useat uuhet karitsoivat samanaikaisesti. Ne voi koota aidoissa olevien lenkkien avulla tai esimerkiksi liinoilla solmimalla. Karsinarakenteet voivat myös olla saranallisia.

Jos karitsointikarsinat tai karsinaelementit rakentaa itse, on otettava huomioon seuraavat asiat:

- Elementtien tulisi olla helposti liikuteltavia eikä liian painavia.
- Aidassa tulee olla rakoja, jotta uuhella säilyy näköyhteys muuhun laumaan. Raot eivät kuitenkaan saisi olla niin suuria, että karitsat pääsevät kulkemaan niistä tai saavat työnnettyä päätään alimmaisista aidanraoista. Hyvä rakoväli näihin aitoihin on noin 5 cm.
- Jos käytössä on karitsointien seuraamiseen valvontakamerat, aidat eivät saa estää näkyvyyttä. Verkko tai matalat aitaelementit ovat hyviä tähän tarkoitukseen.

Uuhet karitsoineen on hyvä pitää karsinassa muutamasta päivästä viikkoon. Etenkin kolmoset ja sitä suuremmat määrät karitsoita sekä adoptiot on hyvä pitää karitsointikarsinoissa pidempään, jotta uuhi varmasti luo vahvan siteen karitsoihinsa.

Uuhien ruokinta on helpointa, jos karitsointikarsinat tehdään suoraan ruokintapöydän äärelle. Tällöin karkearehu ja väkirehu voidaan jakaa pöydälle ja vesiastia voi olla pöydällä. Karitsointikarsinasta on löydettävä myös paikka ämpärivedelle, paikka karkearehulle ja paikka väkirehulle. Hyvä korkeus ämpärielle on 30–40 cm kuivikkeiden yläpuolella. Ämpäri voi roikkua aidan reunasta tai olla ämpäritelineessä. Maassa olevaan ämpäriin uuhet usein sontivat. Vettä voi lisätä ämpärillä tuoden tai vesiletkulla, jos sellaiseen on mahdollisuus.

Karitsointikarsinoissa on hyvä käyttää erilaisia merkkejä yksilöllisen hoidon varmistamiseksi. Jos uuhi on antibiootilla, voidaan karsina merkitä punaisella nauhalla. Jos taas johonkin karsinaan tarvitaan säännöllisesti lisäruokintaa, voidaan se merkitä keltaisella nauhalla.

Huom!

Hyvinvointikorvausta haettaessa karitsointikarsinan on oltava vähintään 2 m².

Kuva: Noora Salminen

” Vähintään yksi karsina on hyvä olla valmiina koko ajan per ryhmä. ”

4.5 Karitsointikarsinasta ryhmään tai vieriosastolle

Uuhet voidaan siirtää karitsointikarsinoista takaisin ryhmäkarsinaan siinä vaiheessa, kun uuhi ja karitsa ovat riittävän leimautuneita toisiinsa eikä pelkoa karitsan hukkaamisesta isolle alueelle enää ole. Siirtämistä liian suureen laumaan tulee välttää. Etenkin ensikoilla on tärkeää tehdä laumaan siirtyminen portaittain. Ensiksi voi rajata isomman alueen aidoilla 3–4 uuhelle karitsoineen, jolloin ne tottuvat taas olemaan laumassa. Ryhmäkoko ei saa kasvaa yli 20 uuhon.

Uuhet on hyvä jakaa ryhmiin karitsamäärän mukaan, jolloin ruokinta saadaan kohdennettua paremmin. Esimerkiksi ensikot on hyvä pitää omana laumanaan ja vanhat kakosemät omanaan. Jos ruokintaa ei ole yksilöity karitsamäärän mukaan, ei ole merkitystä sillä, ovatko ykkösemät ja kolmosemät samassa ryhmäkarsinassa.

Uuhet karitsoineen voidaan siirtää myös niin sanotulle vieriosastolle karitsointikarsinasta. Tällä osastolla karsinat voidaan sijoittaa lähekkäin, jolloin ei tarvitse kulkea ympäri lampolaa huolehtimassa eripuolella sijaitsevista karitsointikarsinoista. Rehun ja veden jako on helpompaa, ja uuhet saavat jatkaa siteen luomista karitsoihin.

Kuva: Noora Salminen

5

KARITSOIDEN HOITO

Karitsoita tulee tarkkailla päivittäin useasti ja seurata niiden vointia aina kun mahdollista. Näin mahdollisiin hiipumisiin ja muihin ongelmiin päästään puuttumaan nopeasti.

5.1 Ternimaito ja karitsan maidonjuonnin varmistaminen

Karitsan on tärkeää saada emänsä ternimaitoa mahdollisimman pian syntymänsä jälkeen. Kun uuhi on nuollut karitsansa, tulisi sen nousta reippaasti ylös ja pyrkiä kohti utareta. Uuhen vedinkanavat on hyvä aukaista lypsämällä sieltä hieman maitoa. Muutaman suihkeen lypsämisellä voidaan varmistaa, että maito tulee vetimestä niin kuin kuuluu. On hyvä myös seurata, että karitsa ottaa vetimen oikeasti suuhunsa ja imee, eikä vain haaveile utareta tökkien.

Jos karitsa ei mene itse utareelle tai halutaan varmistaa sen saama ternimaito, voi uuhelta lypsää 50 ml terniä ja juottaa se ruiskun tai tuttipullon avulla. Lypsetessä on helppo havainnoida uuhen maidontuotantokykyä. Ternimaidon saanti on tärkeää paitsi karitsan vasta-aineiden muodostumiselle myös karitsan lämpimänä pysymisen kannalta. Ternimaidolla ehkäistään myös nivel- ja napatulehduksia.

Karitsoille annetun ternimaidon sekaan voi laittaa 5 ml ADE-vitamiinia. Karitsasta voi varmistaa riittävän maidonsaannin nostamalla sitä etujaloista ja katsomalla tarkistaa, onko mahassa maitoa. Kaikkien karitsoiden riittävä maidonsaanti tulee varmistaa, jotta kasvut pysyvät hyvinä ja tasaisina eikä menetetä yhtään karitsaa.

Karitsoita voi imetyskaudella tukijuottaa tuttipullolla. Hyvä toimintamalli on kiertää tuttipullo mukanaan kaikki karitsointikarsinat ja juottaa lisämaitoa tarvitsevat karitsat niiden ollessa kuitenkin koko ajan emänsä kanssa. Jos samat karitsat tarvitsevat jatkuvasti lisämaitoa, voi olla, ettei uuhi pysty hoitamaan näitä kaikkia. Silloin on hyvä ottaa ainakin yksi karitsoista tuttijuottoryhmään. Tuttipullolla annetun tukiruokinnan myötä karitsan on usein helppo oppia juomaan tutista myös tuttijuottoryhmässä.

Ternimaitoa voi lypsää pakastimeen uuhilta, joilta omat karitsat ovat kuolleet. Uuhen voi lypsää käsin tai pienellä käsinlypsykoneella. Jos lampaiden ternimaitoa ei ole, voidaan käyttää korvikkeena lehmien ternimaitoa juomajauheella terästettynä, sillä lampaanmaito on lehmänmaitoa ravitsevampaa.

Karitsoiden tulisi ensimmäisen 12 tunnin aikana saada ternimaitoa 15 % painonsa verran jaettuna useampaan pienempään annokseen.

Paino	Maitomäärä
3 kg	4,5 dl
4 kg	6,0 dl
5 kg	7,5 dl

5.1.1 Letkutus

Karitsa voidaan letkuttaa, mikäli se on vetelä eikä nouse ylös etsimään utareta. Jos karitsa on niin heikko, ettei se jaksaa imeä, on letkutus ainoa vaihtoehto. Letkutus voidaan toistaa parin tunnin välein, jos se ei tuota ensimmäisellä kerralla tulosta.

5.2 Korvamerkintä ja punnitus

Karitsat punnitaan ja korvamerkitään kolmen päivän iässä, jos korvat eivät ole liian pienet. Selkeintä on merkitä molemmat korvat yhtä aikaa. Käytännöt kuitenkin vaihtelevat: toiset rakentavat punnituspisteen yhteen paikkaan ja kuljettavat karitsat sinne, toiset taas kulkevat karsinasta toiseen vaa'an kanssa. Käytäntöön vaikuttaa olennaisesti se, millainen vaaka on käytössä. Toimivaksi havaittuja vaakoja ovat esimerkiksi kala- tai jousivaaka. Tällaisen vaakojen kanssa hyvänä apuvälineenä toimii Ikea-kassi tai muovinen kevyt heinäsaavi. Karitsa asetetaan selin kassin pohjalle, jolloin se ei pääse hyppäämään tilanteesta pois.

Jos käytössä on digitaalinen vaaka, on helpointa viedä karitsat punnituspisteelle. Saata-villa on vaaka, joka tunnistaa korvamerkit ja laskee päiväkasvut sen avulla eri punnitusten perusteella. Tällaisen vaa'an kanssa täytyy muistaa kirjata korvamerkit koneelle ennen punnituksia. Läpikäveltävän digitaalivaa'an avulla on helppo tehdä punnitukset aina laitumelta toiselle siirron yhteydessä.

Punnitukset ovat tärkeä laadunseurannan väline sekä oman työn että tuotosseurannan kannalta. Punnitusten avulla saadaan selkeitä tuloksia päiväkasvuista. Osa tiloista laittaa korvamerkit alle kahden kilon painoisille karitsoille myöhemmin, kun on varmistettu ja korvat ovat riittävän suuret merkkien kiinnitystä varten.

Korvamerkkimalli kannattaa valita rodun ja oman tarpeen mukaan. Jos minimerkit ovat liian suuret, voi käyttää mikromerkkejä ja laittaa aluksi merkin vain toiseen korvaan, ja lisätä toiseen korvaan kuuden viikon punnituksen yhteydessä. E-merkkejä on tällä hetkellä saatavana vain yhdessä koossa, joten jos niitä haluaa käyttää ja korvat ovat kovin pienet, voi merkitsemistä lykätä myöhemmäksi. Viimeistään kuuden kuukauden iässä karitsalla tulee olla molemmat merkit korvissa sekä aina, kun karitsa vaihtaa pitopaikkaa tai omistajaa.

Kuva: Noora Salminen

Vinkki

Korvamerkkiin voidaan kirjata karitsalle karsinakoodi tai laittaa merkkiin kiinni pätkä eriväristä sähköteippiä tai pieni erivärinen nippuside merkiksi karsinasta. Jos karitsa on karannut, niin sen avulla on helppo palauttaa oikeaan karsinaan. On tärkeää huomata, jos joku on eksynyt. Yleensä karkurit huutavat emänsä perään.

Merkkien värin saa valita itse. Sen avulla voikin helpottaa eläinten tunnistamista kauempaa. Jos tilalla on eri lammascarotuja, voi puhdasrotuisilla ja risteytyksillä olla omat värinsä. Samoin voidaan erotella pässit ja uuhet.

Korvamerkit on hyvä suihkuttaa desinfiointiaineella ennen kiinnitystä. Merkin kiinnityksen jälkeen voidaan kiinnityskohtaan suihkuttaa haavasprayä, esimerkiksi antibioottisuihke Engemyciniä.

5.3 Navat ja silmät

Huolellisella kuivituksella ja oikeanlaisella hoidolla voidaan välttää lähes kokonaan napa-tulehduksilta. Joillain roduilla on ongelmana sisäänpäin kääntyvät silmäluomet. Navat ja silmät tarkastetaan yleisimmin merkkienlaiton yhteydessä kolmen päivän iässä.

5.4 Rokottaminen ja madotus

Lampaat olisi hyvä rokottaa klostridioosia vastaan. Käytännöt kuitenkin vaihtelevat eri tiloilla. Osa on todennut, ettei rokote kata riittävän hyvin omalla alueella esiintyviä klostridioosikantoja. Eniten käytössä on Bravoxin.

Uuhet rokotetaan tavallisesti 2–4 viikkoa ennen karitsointia. Jos uuhta ei ole karitsana rokotettu, perusimmunisointi tulee tehdä ennen astutusta, jolloin tarvitaan kaksi rokotuskertaa ja niiden välillä on oltava vähintään neljä viikkoa. Rokotetulta emältä karitsa saa passiivisen immunitetisuojaan, joka suojaa karitsaa 12–16 viikon ajan. Ensimmäisen rokotteen karitsa saa n. 10 viikon iässä. Rokotusikä vaihtelee, sillä karitsat ovat usein hieman eri-ikäisiä keskenään. Rokotuksessa nuorimpien tulee kuitenkin olla vähintään kaksi viikkoa vanhoja. Mikäli karitsan emää ei ole rokotettu, karitsa tulee rokottaa toisella elinviikolla. Toinen rokotus karitsalle annetaan joka tapauksessa 4–6 viikon kuluttua. Vain terveitä eläimiä saa rokottaa. Karitsat on helpointa rokottaa ennen ulospääsyä.

Kuva: Silja Alamikotervo

6

ADOPTOINTI

Tärkeintä adoptoinnin onnistumisen kannalta on ajoitus. Uuhi huolii adoptoitavan karitsan juuri ennen omaa karitsointiaan tai oman karitsointinsa aikana, mutta ei enää oman karitsointinsa jälkeen. Jos uuhi tekee kuolleen karitsan, pitäisi tilanteessa olla heti paikalla ja siirtää sille karitsa esimerkiksi nelosista mieluusti jo puolen tunnin sisällä. Uuhi hyväksyy yleensä karitsan ongelmitta, kun se viedään uuhelle nuoltavaksi ennen sen omaa karitsaa.

Karitsa on hyvä viedä karsinaan uuhien takaa, jolloin se ei välttämättä huomaa, mistä karitsa tuli. Karitsan olisi tärkeää olla samankokoinen kuin uuhien muut karitsat ja myös samanvärinen, etenkin, jos uuhi ehti nähdä kuolleen karitsansa. Adoptoitava karitsa voidaan naamioida vastasyntyneeksi sitomalla sen jalat hetkeksi, jolloin se makaa vastasyntyneen tavoin uuhien hoidettavana. Karitsa pitää pyöritellä karitsointilimoissa tai sikiönesteessä ennen uuhelle vientiä.

Jos adoptoitava on yhtään vanhempi, esimerkiksi jo kahden päivän ikäinen, se on hyvä pestä ennen, jotta siinä olisi mahdollisimman vähän vieraita hajuja. Pesun jälkeen se kastellaan sikiönesteillä tai uuhien limoilla. Sikiönestettä voi pitää varalta purkissa viileässä, jotta sitä saa hyödynnettyä tällaisissa tilanteissa. Sillä, onko sikiöneste uuhien omaa vai purkista otettua, ei ole huomattu olevan merkittävää eroa. Suositeltavaa on käyttää uuhien omia limoja ja sikiönestettä.

Adoptio voidaan toteuttaa myös adoptioaitojen avulla. Uuhi laitetaan aitaan, jolloin se on siinä hieman samalla tapaa kuin lehmä parressa. Uuhien tulee päästä koko ajan syömään, juomaan ja makuulle. Kun uuhi on kiinni, karitsa pääsee vapaasti imemään utaretta ja uuhi tottuu karitsan kosketukseen. Jos uuhi on levoton, voi aitaan kiinnittää levyn, jolloin uuhi ei näe karitsaa. Tämä rauhoittaa usein tilanteen. Parhaimmissa tapauksissa uuhi hyväksyy karitsan päivässä, mutta tapauskohtaisesti hyväksymiseen voi mennä viikkokin. Kun uuhi päästetään irti, pitää tilannetta tarkkailla, ettei se ala puskea karitsaa. Jos näin käy, voidaan aidan kanssa jatkaa vielä muutama päivä ja kokeilla uudelleen.

Alle päivän ikäisille adoptoitaville karitsoille on hyvä suunnitella jo valmiiksi paikka. Kun uuhi tekee kuolleen karitsan tai saa vähemmän karitsoita kuin pystyy hoitamaan, tiedetään, mistä karitsa haetaan. On huomattu, että uuhi, jolta oma karitsa on kuollut, hyväksyy paremmin adoptiokaritsan kuin uuhi, joka on saanut esimerkiksi vain yhden karitsan.

”**Karitsa viedään uuhelle salaa takaapäin. Sisätutkimuksesta saadaan karitsaan uuhien peräpään omia hajuja ja siitä karitsa voidaan siirtää uuhien eteen. Adoptio pitää päästä tekemään mahdollisimman nopeasti.**”

Hyviä käytännön kokemuksia löytyy Lammas ja Vuohi lehdessä: *Karitsoiden adoptointi – kaikinpuolin kannattavaa*, J. Alamikkotervo. *Lammas ja vuohi*, 1/2011

6.1 Karitsoiden ruokinta

Hyvät rehut ovat kaiken perusta. Hyvän karkearehun D-arvo on yli 70. Kasvaville karitsoille tulisi valita aina paras rehu. Karitsoille on hyvä antaa myös lisävitamiinia ensimmäisen viikon aikana, jos sitä ei annettu jo ternimaidon antamisen yhteydessä. ADE-vitamiini, joka sisältää myös seleeniä, on tähän hyvä. Vitamiinia annetaan karitsoille ensimmäisen kerran päivän ikäisenä ja yhteensä niiden tulisi saada sitä kolme kertaa ensimmäisen viikon aikana.

On tärkeää, että karitsoilla on hyvää rehua tarjolla.

6.1.1 Karitsabaari

Karitsabaari on helpointa rakentaa siihen tarkoitetuista elementtiaiidoista. Malleja on olemassa erilaisia. Perusidea on, että karitsabaari rakennetaan johonkin kulmaan tai karisinaan päätyyn elementeistä, joista yksi toimii oviaukkona. Sen tulisi olla karitsoille sopivan kokoinen niin, että myös isommat karitsat mahtuvat siitä kulkemaan mutta sellainen, etteivät uuhet pääse sinne. Oviaukko on hyvä suunnitella niin, että karitsat löytäisivät sen mahdollisimman hyvin.

Karitsabaarin koko suunnitellaan sen mukaan, että kaikki karitsat mahtuvat syömään samanaikaisesti. Osa lampureista rakentaa aluksi pienemmän karitsabaarin ja laajentaa sitä karitsoiden kasvaessa. Karitsakamarin pinta-ala karitsaa kohden on oltava vähintään 0,2 m².

Karitsabaarissa tulisi olla pitkä kaukalo, johon kaikki karitsat mahtuvat syömään yhtä aikaa, sekä paikka rehulle. Ratkaisuna rehun tarjoiluun voi olla pätkä ruokintapöytää rajattuna vain karitsoiden käyttöön tai heinähäkki. Lisäksi karitsabaarissa voi olla vesiämpäri.

Karitsabaarissa tarjotaan karkearehua, kuivaheinää, väkirehua ja kivennäisiä. Karitsoille voi myös tarjota lisäseleeniä. Virtsakivien ehkäisyn kannalta on tärkeää, että karitsat syövät kivennäistä samassa suhteessa väkirehun kanssa. Karkearehu on hyvä vaihtaa kahdesti päivässä ja valita karitsabaariin aina parasta mahdollista rehua. Kaikkia tarjolla olevia muita rehuja ei tarvitse vaihtaa joka kerta. Niiden vaihto riittää silloin, kun karitsat ovat ulostaneet kaukaloon tai rehu ei muuten ole puhdasta. Väkirehua voi alkuun tarjota vapaasti. Kun karitsat kasvavat ja rehun kulutus kasvaa, on sitä säännösteltävä, ettei liika syöminen aiheuta ripulia.

Karitsoille maittaa parhaiten sama väkirehu kuin uuhille, koska ne ovat tottuneet syömään sitä uuhien kanssa samasta kaukalosta. Karitsat tarvitsevat energiaa + valkuaista ja kivennäistä. Valkuaista ei kuitenkaan saa antaa liikaa. Hyviä seoksia ovat esimerkiksi kaura tai ohra + kaura, jonka seassa on 20–25 % härkäpapua rikottuna, tai pienirakeinen nautojen täysrehu tai karitsoiden täysrehu.

Kulmaan rakennettu karitsabaari.

Huom!

Hyvinvointikorvausta voi hakea, jos karitsoidella, jotka eivät ole laitumella, on karitsabaari tai vastaava rajattu alue käytössään kahden viikon iästä alkaen ja sen vähimmäispinta-alavaatimus on 0,2 m²/karitsa.

6.1.2 Laidunnus

Laitumelle siirtyminen olisi hyvä tehdä varoen, jotta uuhet ja karitsat ehtivät tottua rehu-muutokseen. Karitsoiden laidunkasvua voi tehostaa totuttamalla ne hyvissä ajoin karke-arehun syöntiin. Yleensä laitumelle ei tehdä enää karitsabaaria karitsoidelle, ellei ryhmässä ole paljon pieniä ja lisärehua tarvitsevia.

Kuvat: Noora Salminen

Vieroitetut pääsikaritsat laitumella.

Montako karitsaa uuhelle sitten kannattaa jättää? Se on hieman makuasia ja riippuu myös rodusta sekä tietysti uuhesta ja sen emo-ominaisuuksista. Jalostusvalinnoilla kannattaakin suosia uuhia, jotka lypsävät riittävästi ja osaavat huolehtia useastakin karitsasta.

Juottokaritsoita tulee katraan koon mukaan vuosittain muutamasta kymmeneen. Karitsat joudutaan ottamaan niin sanotuiksi juottilaiksi, jos uuhelta ei tule jostain syytä maitoa, se saa enemmän karitsoita kuin kykenee hoitamaan, kuolee karitsoidessaan tai on muuten kykenemätön hoitamaan karitsansa. Juottokaritsoiden ruokintaan on kaksi yleistynyttä toimintamallia: tuttipullo tai tuttiämpäri. Lisäksi karitsoilla voi olla juoma-automaatti.

Karitsan juottomalli voi olla esimerkiksi alla olevan taulukon kaltainen. Karitsan tulisi saada ternimaitoa vähintään ensimmäisenä päivänään.

ikä	maitojuoma (ml/kerta)	juottokerrat päivässä
1 pv	50	6
2–4 pv	50	6
5–10 pv	90	5
11–15 pv	300	3
16–21 pv	600	2
4-viikkoinen	600	2
5-viikkoinen	800	2
6-viikkoinen	500	2
7-viikkoinen	500	1

(Lähde: Sheep-signals, 2016)

7.1 Tuttipulloruokinta

Tuttipullolla ruokittaessa karitsan voi usein ruokkia sen ollessa vielä emän alla. Näin side emään ei katkea ja karitsa saa samalla käytösmallia emältään. Tuttipulloruokinta vie kuitenkin helposti enemmän aikaa kuin tuttiämpäriellä ruokkiminen.

Tuttipulloruokinnassa karitsa saa koko ajan yksilöllistä hoitoa ja sen juomista maitomäärästä voidaan pitää kirjaa. Jos juotettavat karitsat ovat laumana ja niitä juotetaan tuttipullolla, on hyvä jakaa lauma kahtia esimerkiksi matalalla väliaidalla. Jo juotetut karitsat voidaan siirtää aidan toisella puolelle ja lopuksi poistaa aita. Näin voidaan varmistua siitä, että kaikki saavat maitoa.

7.2 Tuttiämpäriaruokinta

Tuttiämpäriaruokinta on toimivin vaihtoehto isommissa katraissa. Karitsoita voidaan ennen juottoryhmään siirtämistä tukijuottaa niiden ollessa vielä emon alla, jotta ne oppivat juomaan tutista ja voidaan helpommin siirtää juottoryhmään. Juottokaritsat kerätään omaan karsinaan juottoryhmäksi.

On tärkeää aloittaa tukijuotto ajoissa. Ensimmäisen 2–3 viikkoa karitsoille voidaan tarjota maitoa vapaasti ja kaikki juottokaritsat voivat olla samassa karsinassa. Yli neljän viikon ikäisille ei voi maitoa enää antaa vapaasti, sillä joku ryhmässä syö liikaa. Karitsat olisikin tällöin hyvä jakaa maksimissaan viiden karitsan ryhmiin, jolloin kaikille on tuttiämpäriissä oma tutti. Kylmää maitoa voi olla tarjolla vapaasti.

Kuusiviikkoiset juottokaritsat voi siirtää takaisin muun katraan sekaan ja juottaa sinne tuttiämpäreillä. Karitsat osaavat silloin jo tulla tutille itse. Laumaan laittaminen on tärkeää, jotta karitsat saavat aikuisilta uuhilta käytösmallia ja pääsevät hyvin laumautumaan. Tuttiämpäriä voidaan käyttää myös emän kanssa olevien karitsoiden tukijuottoon.

”**Luonnonkumiset ruskeat tutit ovat parhaita, niistä kuitenkin pitää isontaa reikää, jotta karitsa saa maidon tulemaan. On tärkeää, että tutin reikä on aina sopivan kokoinen.**”

7.3 Hapanjuotto

Karitsaita voidaan juottaa myös hapatetulla maidolla, jolloin vatsa- ja suolistohäiriöitä on vähemmän. Maito voidaan hapattaa esimerkiksi piimällä tai hapatusaineella.

Maitoseos karitsalle:

1l maitoa
1dl viiliä tai piimä

Hapatetaan huoneenlämmössä noin 1 vrk ennen käyttöä.

(Tuottava lammastalous, 1994)

7.4 Hätävarana ternimaidon keinoruokinta

Jos eteen tulee tilanne, jossa ternimaitoa ei ole saatavilla, voidaan valmistaa ternimaidon korviketta vanhan reseptin mukaisesti. Annostelun kanssa on oltava tarkkana. Olisi tärkeää varastoida ternimaitoa ennen karitsointikautta pakkaseen.

1 litra maitoa
1 muna
hiukan sokeria tai hunajaa
hiukan suolaa
1 rkl ruokaöljyä tai liuosvitamiinia
1 dl rasvaista piimää

Seos tulisi lämmittää annos kerrallaan.

(Lähde: Käytännön lammastalous, 1987)

8

VIEROITUKSESSA ONNISTUMINEN

Vieroituksessa on useita toimivia malleja. Tärkeintä on vieroittaa pässikaritsat ajoissa, jotta ne eivät pääse astumaan emäänsä tai uuhikaritsoita. Vieroituksessa uuhet siirretään kuuloetäisyyden ulkopuolelle ja karitsat jätetään tuttuun paikkaan.

Vieroitusikä vaihtelee eri tiloilla. Toiset lampurit vieroittavat iän ja toiset painon mukaan. Esimerkiksi suomenlammaskaritsat olisi hyvä olla vieroitettaessa vähintään 20 kiloa painavia. Aikaisintaan vieroitus tapahtuu kahden kuukauden iässä, mutta mitä pidempään karitsat ovat emiensä kanssa, sitä paremmat tulokset yleensä saadaan. Pässikaritsat tulisi vieroittaa viimeistään 3–4 kuukauden iässä. Kasvuissa on tavallisesti pieni notkahdus vieroituksen aikaan.

Karitsat voidaan vieroittaa yhdeksi laumakseen tai erottaa uuhi- ja pässikaritsat omiksi laumoikseen. Jako olisi hyvä tehdä vasta muutaman viikon päästä, jotta kerralla tulisi vain vähän muutoksia. Karitsat on hyvä jakaa omille laitumilleen, etenkin suomenlampaiden ja kainuunharmaksien kohdalla, sillä uuhikaritsat tulevat jo hyvin nuorena ensimmäisiä kertoja kiimaan. Karitsat olisi hyvä laittaa aina puhtaille laitumille. Uuhikaritsat voidaan myös jättää emiensä kanssa.

Uuhien maidontuotantoa on syytä seurata vieroituksen jälkeen, sillä maitoa ei saa jäädä utareisiin tulehtumisriskin takia. Osa uuhista on hyviä lypsäjiä vielä vieroituksen jälkeenkin. Karitsat voidaan päästää vielä imemään uuhien luo harvemmin, jotta utareet tyhjenevät varmasti tai vieroitus voidaan tehdä kerrasta poikki menetelmällä.

Uuhet olisi hyvä siirtää huonommalle laitumelle tai ottaa sisälle huonommalle rehulle, jotta maidontuotanto hiipuisi toivotulla tavalla. Suurimmalla osalla uuhista maito kuitenkin vähenee luonnollisesti, kun vieroitusikä lähenee. Uuhia voidaan myös lypsää vieroituksen jälkeen 3. ja 6. (ja vielä tarvittaessa 9.) päivänä, jotta saadaan varmistettua utareiden pysyminen terveenä ja mahdolliset lypsykauden aikana tulleet oireettomat utareongelmat huomataan heti.

”Tärkeää kaikessa on uskaltaa kysyä. Jos jokin asia mietityttää, ota rohkeasti yhteyttä lammasasiantuntijaan, kokeneempiin lampureihin tai eläinlääkäriin.”

Kuva: Noora Salminen

LAMMAS

- NÄE JA YMMÄRRÄ
- SITOU DU JA TOTEUTA
- SAA AIKAAN TULOKSIA

Onnistumme yhdessä!

TAVOITE

Säilörehu
kaiken A ja O
Laatu
Määrä
Täydennysrehut
kannattavasti

Luomuako?

- lisätuloja
- sopii lampaalle

- ✓ Hyödynnä
15 000 €
- ✓ Nyt myös
talouspalveluja

NEUVO
VARMUUTTA!
RATKAISUJA!
TULEVAISUUTTA!

Nurmet kuntoon

- maan kasvukunto
- perustamisen kylvö-
jälki ja kasvuston
tiheys
- ravinteiden tasapaino
- nurmiseos

proagria.fi/lammas

Lisää karitsoinnista

ProAgrian Tieto Tuottamaan sarjan julkaisussa 121,
Lampaan kasvattajan käsikirja.